

להקל, שלא כבשאר דרשות התורה שהכלל הוא 'לקולא ולחומרא – לחומרא מקשינן (כן נראה מתוך דברי הרא"ש בב"ק יז, כפי שבאר דבריו בשו"ת אגרות משה יו"ד ריז).

'מעמידו כנגד היוצא'. רש"י והרו"ה מפרשים: בסמוך לאחת מן הדפנות (וכן הביא הראב"ד מהירושלמי). והרמב"ן נקט כפירוש הגאונים שמעמידו בקצה המרוחק, כגון שהיו שתי הדפנות מזרח ודרום, יעמיד הטפח בנקודה צפונית מערבית של הסוכה, לכיוון אחת מן הדפנות, מזרח או דרום [ובכך ייראה כצורת פתח. הערוך].

דף ז

'זיעמידנו כנגד ראש תור'. כלומר יעמידנו בקו האלכסון שכנגד שתי הדפנות הקיימות, וכך ייראה אותו טפח כעומד במקום שתי מחיצות (עפ"י ראשונים).
ומהרש"א פירש בדעת רש"י שהטפח האלכסוני נסמך לאחת מן הדפנות [וכפי הציור שלפנינו]. וכן משמע קצת מרבנו חננאל.
ואולם לפי גירסה אחרת ברש"י (ולכאורה כן נראה יותר מהמשך דבריו, וכן פירש מהר"ם), היה הטפח עומד באמצע קו האלכסון, וכמו שפרשו התוס' ועוד.

'שתיק רב'. יש שפרשו [ואף פסקו להלכה כן] שרב חזר בו והודה לדבריהם. ובעל המאור דחה זאת וכתב שמשום שלא חש לדבריהם לכן שתק. והרמב"ן הביא מכמה מקומות בגמרא שבסתמא אין לפרש סיבת השתיקה משום שלא חש לדברי השואלים, ויש להסתפק האם רב חזר בו מקבלתו בגלל סברתם או עמד בדעתו הראשונה. ומכל מקום – כתב הרמב"ן – גם אם נאמר שרב חזר בו, אין הלכה כן, שהרי שמואל בשם לוי אמר מעמידו כנגד היוצא, וכן מורים בי מדרשא.
ובשפת אמת צדד לפרש שגם רב מסכים עם רב כהנא ורב אסי שכשר לעשות כנגד ראש תור, אלא שמתיר לעשות גם כנגד היוצא.
[ובספרים מבואר ששתיקת רב מורה על ענין נסתר שהיה עמו, ולכן לא השיב, כי לא רצה לגלותו – ע' עשרה מאמרות יונת אלם פרק ק; שו"ת חות יאיר קנב ד"ה ונחזור; אגרות הראיה ח"א קג].

'עושה לו טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד דמי', אף על פי שגם בטפח שאינו שוחק כבר יש שיעור רוב דופן, שכל שהוא יותר משלשה טפחים וחצי הרי זה רוב שבעה – אעפ"י כ צריכים טפח שוחק כדי שיהיה בצירוף הרווח ארבעה טפחים, שכל פחות מארבעה אינו חשוב בשום מקום (ר"ן).
נראה שאין כוונתו משום שהצריכו 'רוב' חשוב וניכר, אלא הצריכו ד' טפחים שהוא שיעור חשיבות 'מקום' [כמו שאמרו להלן].
שלא מצינו מקום חשוב פחות מארבעה, וכן לענין שבת ועוד]. ולפי זה אף לבית הלל שסוכה בת ששה טפחים כשרה, צריך טפח שוחק כדי שתהא דופן ארבעה [ובזה מיושבת הערת החו"א קג, ב].
ויש להסתפק לרבי המצריך ד' אמות, האם די בטפח בתוך שלשה טפחים או שמה [מדרבנן] צריך רוב דופן שלישית [כשם שלדידן צריך רוב דופן, כמש"כ רש"י]. ומסתבר לכאורה שגם לרבי די בטפח, שהרי לא מצינו מי שחולק על הלכה למשה טפח, ואין נראה שחכמים יבטלו ההלכה מכל וכל ויפסלו בטפח [ואעפ"י שלרבי סימון צריך טפח שוחק, וזהו חומרא מדרבנן (כמבואר בתוס'). וע' גם באה"ל תרל, ב], אין זה נראה כל כך כביטול ההלכה, משא"כ אם מצריכים דופן שלישית של רוב ארבע]. וצ"ב.

‘ואינה נתרת אלא בצורת הפתח... וצריכה נמי צורת הפתח’. יש לשמוע מכאן שצורת הפתח אינה מועילה אלא להשלמת דופן שלישית, אבל שתי הדפנות הראשונות אינן ניתרות על ידי צורת הפתח, שאם כן הלא נמצא שאין חילוק בין שתי הדפנות לדופן שלישית. ולפי זה צריך להזהר שלא לעשות פתחים בכל דפנות הסוכה.

ואף על פי שצורת הפתח מועילה לענין שבת וכלאים, בסוכה החמירו, כשם שהחמירו בעמוד גבוה עשרה (ד): להצריך דפנות ניכרות (עפ"י ר"ן ועוד).

ומבואר מדברי הרא"ש (ס' לד. והובא בבאור הלכה תרל, ב), שמדין תורה מועילה צורת הפתח אף בסוכה, אלא מדרבנן החמירו.

ומדברי הגר"ח הלוי (שבת טז, טז) מבואר בדעת הרמב"ם שצורת הפתח אעפ"י שהיא מועילה כמחיצה [ונפקא מינה לענין כלאים, שהיא מועילה להפסיק], אינה משלמת שיעור מחיצה, הלכך בסוכה שאין די במחיצה המפסקת אלא צריך שיהיו שתי דפנות כהלכתן ושלישית טפה, לא מועילה 'צורת הפתח' להחשב כדפנות לענין שיעור.

ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם שצורת הפתח אינה מועילה כלל מדין תורה, אף לא בשבת ובכלאים, ורק להשלמת דופן שלישית בסוכה מועילה צורת הפתח מהלכה, מפני שכבר יש רוב דפנות (עפ"י שו"ת אור לציון ח"א או"ח ל).

‘אמר רבא: וכן לשבת, מגו דהויא דופן לענין סוכה הויא דופן לענין שבת’. לכאורה בלאו הכי מותר לטלטל שם מן התורה, שהרי הסוכה מסוככת ואין רשות הרבים מקורה. אם לא שנאמר שקירוי עראי אינו מבטל שם רשות הרבים (ע' מרחשת ח"א טו; אגרות משה או"ח ח"א סוס"י קעט. ועע"ש בגדר סברת 'מייגו').

– על אודות כלל כזה בשאר הלכות שבתורה, ע' הגהות מרדכי חולין פ"א אודות קשר של תפלין, שאף אם היה צריך להתירו ולקשרו בכל יום, נחשב הוא 'קשר של קיימא' לענין שבת מגו דהוי 'קשר' לענין תפלין. ובספר אור זרוע (ח"ב צא) – לענין יו"ט שחל במוצאי שבת, אפשר להבדיל על הפת מתוך שיכול לקדש עליו, והביא הוכחה מכאן.

וכיו"ב ברש"י ביצה כז: שכיון שהתורה ציוותה 'באש תשרף' על קדשים ותרומה פסולים, לכך נחשבת זו מלאכה האסורה ביו"ט. וע"ע בית ישי צז; שו"ת רב פעלים ח"א או"ח כג; דובב מישרים ח"א סוס"י נב; נפש חיה (מרגליות) יח, א. על אמירת 'מגו' לצד השלילה – ע' ר"ן כאן; פורת יוסף; אגרות משה חו"מ ח"א כט.

‘זיתירה שבת על סוכה שהשבת אינה נתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ’. מפרש"י משמע שחישוב הפרוץ וה'עומד' במחיצות שבת, נעשה לפי כלל ההיקף, הלכך בסוכה שאין צורך אלא בשתי דפנות כהלכתן ושלישית טפה, גם אם הפרוץ מרובה על העומד בכלל ההיקף – כשר, שהרי לגבי הדפנות הנצרכות – העומד מרובה [ואם בכל דופן ודופן הפרוץ מרובה על העומד – פסול. פוסקים תרל, ה], בניגוד לשבת שצריך עומד מרובה בכל ההיקף. וכן נראה שנקט רבנו ירוחם (מובא בבית יוסף תרל) בדעת רש"י והרא"ש (וכ"כ בשפת אמת).

ובחזון-איש (עירובין יא, ג) פקפק בדבר, שלכאורה בשבת די ב'עומד מרובה' של שלש דפנות ולא בכל ההיקף. וצדד להגיה בפרש"י. וכן הגר"מ אריק בספרו 'של תורה' העיר על כך ותלה זאת במחלוקת תנאים, ע"ש. ונקט דלדין די ב'עומד מרובה' של שתי דפנות ולהי. וע"ע באור הלכה תרל, ה ד"ה העשויות; בית ישי כ.

'סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי כשר'. יש מי שכתב לתלות דין זה במחלוקת התנאים (כג. כז:) אם סוכה שאינה ראויה לשבעה כשרה אם לאו, שהרי סוכה זו אינה כשרה אלא לאותה שבת. והרשב"ש כתב שסברת 'מגו' מועילה גם לענין סילוק פסול זה עצמו שאינו ראוי לשבעה; מתוך שמחיצות חשובות הן לענין שבת, כשרות לסוכה הגם שאינן ראויות לשבעה [אך לר' אליעזר (כז:) שאמר אין עושים סוכה בחולו של מועד מפני צריך לעשותה לשבעה, מסתבר שאין מועיל לכך סברת 'מגו', שסו"ס אין עושה סוכה לשבעה. תדע דאל"כ אף לר"א יעשה סוכה לשבת של סוכות ותתכשר מטעם מגו, אלא ודאי אין כשרות הדופן לשבת מועילה לעשיית סוכה לשבעה].

ויש אומרים שפסולים שמחמת הדפנות, לא נאמר בהם דין 'ראויה לשבעה' (ע' מרחשת ח"א טו; רש"ש להלן כג ובמש"כ שם).

ויש אומרים שלפי מה שאנו נוקטים סוכת דירת עראי, אין לנו למעט מן הכתוב סוכה שאינה ראויה לשבעה אלא אם אינה ראויה לעמוד מצד המציאות [שכיון שסוכה דירת עראי, צריך לימוד על כך שאם אינה ראויה לעמוד שבעה ימים פסולה, משא"כ אם דירת קבע בעינן אין צריך מיעוט על כך]. אבל כל שהמניעה נובעת מאיסור ולא מצד המציאות – כשרה (עפ"י משיב דבר ח"א לט ובחדושיו כאן).

ובספר ישועות יעקב (תרל) העמיד באופן שיש דופן נוספת שאינה כשרה אלא בחול, כגון על גבי אילן, שאין עולים עליו בשבת, הלכך סוכה זו ראויה לשבעת ימי החג – בשבת וביום טוב משום 'מגו', ובחול המועד משום הדופן הנוספת.

א. נקט שסברת 'מגו' מועילה גם ביום טוב ראשון שאינו שבת, ומשום שהלחי מתיר טלטול שאינו לצורך היום. ואולם פשוט לשון הראשונים משמע שאין התר אלא בשבת. ע"ע באגרות משה או"ח ח"א קעט.

ב. לכאורה היה נראה להוכיח מדבריו שגם בבין השמשות אומרים 'מגו' להכשיר הסוכה בתורת ודאי, הואיל ומ"מ הלחי נצרך להתיר הטלטול באותה עעה (והגרשו"א נסתפק בדבר. הלי"ש סוכות ז, ד), שאל"כ עדיין אינה ראויה לשבעה, שהרי אסור לעלות באילן ביה"ש"מ וצריכים אנו לסברת 'מגו' להכשירה – אך הא ליתא, כי ממ"נ ראויה היא לבין השמשות; אם הוא חול הלא מותר לעלות באילן, ואם הוא קודש הרי אומרים 'מגו', אבל אין ראיה לומר 'מגו' בביה"ש גם לפי הצד שהוא חול, כגון בסוכה שאין לה דופן שלישית על האילן.

– יש שדן מכאן להוכיח שאם הקדים סכך לדפנות כשרה [עכ"פ בדיעבד], שהרי משעה שסיכך עד שנכנסה השבת לא היו לסוכה זו דפנות כשרות (עפ"י עמודי אור לט). ויש מי שדחה, כי מכל מקום היו לה שתי דפנות שקדמו, ודי בכך לענין 'תעשה ולא מן העשוי', וגם כתבו התוס' שיש כאן לחי טפח ומהתורה היא כשרה, הלכך אין לפסול באופן זה אם קדם הסכך (עפ"י שבט הלוי ח"ז נו).

ויש מתרצים שאין לפסול משום 'תעשה ולא מן העשוי' בדבר שהוא ראוי לאחר זמן ואינו מחוסר מעשה אלא מחוסר זמן בלבד (ע' הר צבי, עפ"י בית מאיר בהלכות ציצית. ויש חולקים – ע' בסוף ספר אמרי בינה, קונטרס אמרי אלעזר ב. ויש לדון בדהתוס' להלן יג: ד"ה אם).

עוד יש לומר: באמת גם בחול נחשב הלחי לעשות 'רשות היחיד' אלא שבחול אין נפקותא בדבר, הלכך יש כאן 'עשייה' הגם שהסוכה אינה כשרה רק בשבת (עפ"י הר צבי וקהלות יעקב).

וע' תירוצים נוספים בשו"ת דוכב מירשים ח"ג יג (עפ"י הישועות יעקב הנ"ל) ובהר צבי להלן יא:

(ע"ב) 'אמר אביי: רבי ורבי יאשיה ורבי יהודה ורבי שמעון ורבן גמליאל ובית שמאי ורבי אליעזר ואחרים, כולהו סבירא להו סוכה דירת קבע בעינן...' פרשו הראשונים: לא שכל אלו התנאים מסכימים זה לדעתו של זה [שהרי בית שמאי מכשירים בשבעה טפחים ורבי מצריך ארבע אמות, וכן

רבי יוחנן בסמוך סבר כרבי ואעפ"כ מכשיר סוכה עגולה, דלא כאחרים] – לפי שיש לקביעות סוכה דרכים רבים, ולא הרי 'קבע' של זה כ'קבע' של זה, אלא כוונת אביי שכל אחת מדעות התנאים מצריכה קביעות מסוימת בסוכה. [ולכן לא אמר 'אמרו דבר אחד' אלא 'כולהו סבירא להו...'. ע"ן. וע"ע ריטב"א טז רע"ב. וכ"מ בגמרא להלן לו שלשון 'אמרו דבר אחד' משמע שיטה אחת ממש].

וכלל מקובל ביד הגאונים 'אין הלכה כשיטה'; הלכך אנו נוקטים כחכמים החולקים וסוברים סוכה דירת עראי [ולכן פטורה מן המזוזה, ואינה נחשבת 'בית' לענין עירובי חצרות ולענין מעשרות. ע' יומא י]. ומכל מקום כתבו הראשונים ששני דברים מתוך כל אלו אנו נוקטים להלכה; לענין שולחנו בתוך הבית הלכה כבית שמאי, וכן לענין סוכה העשויה כצריף שאין לה גג שהיא פסולה, ולא משום שדירת קבע בעינן אלא מטעמים אחרים – גזרה שמא יימשך אחר שלחנו, ו'שיפועי אהלים לאו כאהלים דמי' (עפ"י הרי"ף. ופירש הרמב"ן שאמנם אביי פירש טעמי מחלוקתם משום דירת קבע ועראי, אבל אנו לא קיי"ל כאביי בזה). או משום שכלפי שתי אלו ההלכות אנו מצריכים 'קבע', שהרי כאמור אין כל מיני קביעות שוים (עפ"י בעל המאור). וע"ע: שו"ת הרשב"א ח"א תלא; מרדכי תשלא; בית הלוי ח"ג נג, ג; משיב דבר ח"ב פא.

דברי יהודה דתנן סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ורבי יהודה מכשיר. כבר עמדו הראשונים, הלא רבי יהודה מכשיר גם למטה מעשרים ואם כן היכן ראינו מדבריו שהוא מצריך בדוקא דירת קבע?

ויש אומרים שאכן הכוונה כאן שרבי יהודה מכשיר בין בדירת עראי בין בדירת קבע ואינו מצריך קבע דוקא, ושלש מחלוקות בדבר (עפ"י ריטב"א. וע"ע בלשון הרא"ש).

וא"ת אם כן מהו זה שאמרו 'דירת קבע בעינן' והרי אפשר גם בעראי. ויש לפרש שלרבי יהודה מהות הסוכה ומצוותה שתהא הסוכה מקום דירתו הקבוע שבבעת הימים, ועל כן מחייב ר"י את הסוכה בחג במזוזה. נמצא 'דירת קבע בעינן' היינו לקיום המצוה ואופיה, לענין זה מצריך ר"י 'דירת קבע' בדוקא, אך מבנה הסוכה אין צריך לעשותו של קבע דוקא, ומ"מ למעלה מעשרים כשר לדעתו מפני שאין הקבע חסרון, אדרבה, זו מהות המצוה (עפ"י שיעור ממו"ר הגרמ"מ פרשטיין שליט"א, שבת תשנ"ב. ויישב בזה שיטות הראשונים כאן [ולהלן י. משמע שלר"י סוכה שאינה ראויה לדיורין אלא ע"י הדחק פסולה, ופירש הרא"ש משום שסובר דירת קבע בעינן. וצ"ע]. ויש לעיין לפי זה האם כשר לרבי יהודה לעשות סוכה באופן שאינו דר בה, כגון שעושים לבתי כנסת, או שמא כיון שאינה עשויה לשם דירת קבע אינה סוכה).

ויש אומרים שעיקר סמיכתו של אביי מדברי רבי יהודה במקום אחר (יומא י), שמצריך לקבוע מזוזה בסוכת החג (עריטב"א; חדושי הנצי"ב ריש מסכתין ולהלן ט).

והתוס' כתבו: מכך שמכשיר למעלה מעשרים שמע מינה שרגיל לעשות סוכתו דירת קבע. ויש לבאר דבריהם: היות ולמעלה מעשרים אין הסוכה יכולה לעמוד אלא אם בנויה בדרך קבע, אם כן נראה שאם בנאה עראי למעלה מעשרים היא פסולה לכל הדעות, שהרי אינה ראויה לעמוד לשבעה ולא שם 'סוכה' עליה. ואם כן מסתימת דברי רבי יהודה שהכשיר למעלה מעשרים ולא פירש בתנאי שהיא של קבע, מזה משמע שבכל האופנים שהיא כשרה למטה מעשרים כשרה גם למעלה מעשרים, ומזה מוכח שלדעתו גם למטה מעשרים צריכה הסוכה להיות של קבע, שאם לא כן הלא תיפסל למעלה מעשרים כאמור (עפ"י בית הלוי ח"ג נג, ד).

וע"ע: מלחמות ה'; שפת אמת.

*

'איתא בגמרא מחלוקת אי סוכה דירת ארעי או קבע, ונראה דשניהם לדבר אחד נתכוונו, דודאי המצוה הוא צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי, כענין שכתוב בחרתי הסתופף בבית אלקי כו', אבל צריכין להאמין ולידע כי זאת הדירת ארעי הוא הקביעות ועיקר החיות לכל המקומות, וזה עצמו המכוון שיהיה הדירת ארעי קבע יותר מכל הדירות קבועין שבעולם.

– כי בסכות הושבתי הוא שהוציאנו הקב"ה ממצרים להיות בני חורין, ועיקר החירות שלא יהיה הנפש מקושר אל הגשמיות ויוכל לצאת מדירת קבע... וזה שמבקשין שיהיה חשוב כאילו חקתי נדוד על ידי היציאה מבית לטובה. אכן צריך להיות היציאה בכל לב ונפש ומאוד, וזה שאמרו חז"ל שצריך להיות ראשו ורובו ושולחנו בתוך הסוכה – היא נפש ולב ומאוד, כדי שלא ימשוך אחר שולחנו, רק לצאת לגמרי מדירת קבע כנ"ל' (מתוך שפת אמת לסוכות תרנ"ג).

וע' בשלה"ק מסכת סוכה עו וב'תורה אור' ז.

דף ח

'הני מילי בעיגולא אבל בריבועא בעיא טפי. מכדי כמה מרובע יותר על העיגול רביע... מכדי כל אמתא בריבועא...' משא ומתן זה אינו של פירכות ופירוקים אלא בירור החשבון. ודרך הגמרא לברר הדבר בדרך קושיא ותירוץ (עפ"י ריטב"א ועוד).

'אבל ריבועא דנפיק מגו עגולא בעיא טפי משום מורשא דקנתא'. מבואר כאן שכשאנו מצריכים ד' אמות על ד' אמות לשם 'דירה', צריך שיהיו ארבע אמות מרובעות בדוקא, ואין די בשטח שיש בו כדי לרבע ד' על ד', ולכך צריך שבתוך העיגול יהיו ארבע אמות מרובעות ממש.

ומכאן הוכיח הט"ו (תרלד סק"ב) ועוד, שבית שאין בו ארבע על ארבע מרובעות ממש – פטור ממזוזה, כדברי הרא"ש (בהלכות מזוזה טז). וכן כתב המגן-אברהם (שצח) לענין עירוב.

החתם-סופר (חאו"ח רפ) כתב לדחות ראיית הט"ו ולחלק בין מזוזה לשאר הלכות. והחזו"א (ק, ב) תמה מנין לנו להמציא חילוק שאינו נזכר בגמרא. והסיק לעיקר כהט"ו. ואף הרוצה להחמיר במזוזה כמשמעות השו"ע (עפ"י לשון הרמב"ם בהל' מזוזה ו, א) ולחייב כשיש בו כדי לרבע, אין לו להקל לענין עירוב להחשיבו לבית כל שאין בו ארבע מרובעות ממש.

ושמא יש מקום לחלק בין 'סוכה' שצריכה דפנות וי"ל שיעוריה נאמרו בדפנות, הלכך אין די בכדי לרבע השטח, ובין 'בית' שהוא שיעור בשמו הכללי. אך טעם קלוש הוא זה, כי דין ד' על ד' בסוכה הוא משום דין 'דירה' ולא משום 'דופן'.

ולכאורה אפשר ליישב באופן אחר, על פי מה שאמרו אחרים 'סוכה העשויה כשוכך פסולה לפי שאין לה זווית', ומשמע לכאורה שסוברים גם כן ב'בית' שיהא פטור מן המזוזה, וצריך באור. ונראה ש'עשויה כשוכך' היינו שהיא קטנה, ואעפ"י שיש בה שיעור מצומצם אך כיון שאין בה זווית אין זו צורת בית, כי סתם בית הזווית משמעות את את יושביו, משא"כ בית עגול שאין בו זווית, אין בו שימוש בית טובים. עכ"פ יש לומר שאפילו לדין סוכה כשוכך כשרה, מ"מ אין העוגל מתחשב בשטח מפני שאין בו שימושים מנוצלים רגילים כגון העמדת מטה ושלחן, ועל כן בעיגול דוקא צריך שיהא בו לרבע בו ד' על ד' ממש. משא"כ במרובע צר וארוך שימושיו טובים ודי בשיעור של ד' אמות מרובעות.

ע"ע במצוין בסיכומים לעיל ג.

'כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא'. כבר הוכיחו התוס' ושאר ראשונים ששיעור זה נאמר בקירוב ואינו מדויק. [בשברים עשרוניים הוא: 1.414....]. והנה הובא בשלחן-ערוך (לב, טל) שיש